

УДК 346.21

Тетяна Шемета,*аспірант кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЧАСТКА В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ: ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА ПРИРОДА

У статті сформульовано поняття та визначено правову природу частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Автором доведено, що частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю є об'єктом права, а саме право на частку в статутному капіталі є майновим. Обґрунтовано, що момент виникнення права на участь в управлінні товариством не збігається з моментом набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, статутний капітал, частка в статутному капіталі, корпоративні права, майнові права, право на участь в управлінні товариством.

Постановка проблеми. Згідно з ч. 3 ст. 80 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. товариством з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах своїх вкладів [1]. Відповідно до частин 1-2 ст. 12 Закону України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках. Розмір частки учасника товариства у відсотках повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства [2]. Отже, на законодавчому рівні досить часто вживається поняття «частка учасника товариства у статутному капіталі», хоча легального визначення цього поняття немає.

Не вироблено чіткого розуміння сутності частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю і в доктрині права, де частку розглядають і як сукупність корпоративних прав, і як самостійне майнове право тощо. Як слушно зазначається в юридичній літературі, розуміння різниці між такими поняттями, як «корпоративні права», «частка в статутному капіталі товариства з

обмеженою відповідальністю» та «майнові права», є дуже важливим як із теоретичної, так і з практичної точки зору. Різне правове регулювання зазначених вище прав/об'єктів та їх взаємозв'язок впливає на їх можливість бути предметом різного роду правовідносин між суб'єктами господарювання (застава, купівля-продаж, спадкування тощо) [3, с. 128].

Визначення поняття та сутності частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю сприятиме становленню однакового підходу правозастосовної практики до визначення предмета договору, за яким відбувається відчуження часток учасника в статутному капіталі ТОВ, звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ, спадкування частки в статутному капіталі ТОВ тощо.

Стан дослідження. Поняття частки в статутному капіталі ТОВ та її правова природа вже досліджувалися в юридичній літературі, зокрема в працях В. М. Кравчука [4], С. В. Скрябіна [5], А. В. Смітюх [6], І. В. Спасибо-Фатєєвої [7], Р. С. Фатхутдинова [8] та інших правників. Проте визначення частки в статутному капіталі ТОВ, запропоновані науковцями, містять положення, які можуть слугувати предметом подальшої наукової дискусії.

Метою статті є визначення поняття та правової природи частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Виклад основного матеріалу. Господарський кодекс України, визначаючи зміст корпоративних прав та корпоративних відносин, в ч. 1 ст. 167 передбачає, що корпо-

ративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Зазначене вище свідчить про наявність певного правового зв'язку між корпоративними правами, часткою в статутному капіталі, статутним капіталом. Можна стверджувати, що корпоративні права виникають у тієї особи, якій належить частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, проте момент виникнення корпоративних прав може не збігатися з моментом набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ. С. С. Кравченко зазначає, що поділ статутного (складеного) капіталу на частки зумовлює майнові і немайнові права учасників – ті права, які є дрібнішими за корпоративні, їх складниками: право на участь в управлінні товариством, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) товариства та активів у разі його ліквідації, інші правомочності, передбачені законом та установчими документами [9, с. 92]. Крім того, в учасника ТОВ виникають і певні обов'язки, визначені ст. 6 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: 1) дотримуватися статуту; 2) виконувати рішення загальних зборів учасників товариства. Учасники можуть мати й інші обов'язки, встановлені законом та статутом товариства.

Наявність частки учасника в статутному капіталі ТОВ надає їй володільцю й певні права у разі виходу учасника з ТОВ. Відповідно до ч. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство зобов'язане протягом одного року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки. Статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати.

Частка в статутному капіталі ТОВ безпосередньо пов'язана зі статутним капіталом. Як зазначає В. Кравчук, статутний капітал підприємницького товариства формується за рахунок вкладів учасників. Склад, оцінка та порядок внесення вкладів має вагомий значення не лише для формування майнової бази товариства, а й для виникнення корпоративних прав учасників [10, с. 57]. На думку

Ю. В. Хорт, статутний капітал використовується як інструмент для визначення частки кожного учасника [11, с. 330].

І. В. Спасибо-Фатеева зазначає, що статутний/складений капітал не підлягає відчуженню як такий. Не можна позначити й наявність «права власності на статутний капітал». Не можна на нього звертати стягнення. Водночас статутний/складений капітал господарського товариства поділений на частки, а значить, кожна його частка незалежно від її розміру повинна мати такий же правовий режим, як і ціле, тобто весь статутний капітал. Отже, за законами логіки й частка в статутному/складеному капіталі не може бути об'єктом права власності, а значить, вона не може відчужуватися, тобто перебувати в обороті. Дещо складнішою є ситуація в ТОВ, де частка в статутному капіталі не перетворюється на новий об'єкт права, аналогічно тому, як це має місце в акціонерному товаристві. У ТОВ частка в статутному капіталі є частиною цілого, тобто статутного капіталу. Проте парадокс у тому, що вона являє собою об'єкт права учасника господарського товариства, тоді як статутний капітал об'єктом права ні господарського товариства, ні його учасника (якщо він один у господарському товаристві) не є. Дійсно, продати весь статутний капітал ТОВ не можна, оскільки він не є об'єктом, а продати частку в статутному капіталі можна [7, с. 405].

Варто погодитися з І. В. Спасибо-Фатеевою в тому, що частка в статутному капіталі ТОВ є, перш за все, об'єктом права. Підтвердженням цієї позиції є й положення ч. 1 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Отже, предметом договору купівлі-продажу може бути частка у статутному капіталі ТОВ, яка, відповідно, є об'єктом права учасника ТОВ.

В. М. Кравчук визначає частку в статутному капіталі як «майнове право, яке визначає обсяг майнової участі особи в господарських товариствах. Частка має кількісні і якісні характеристики. Якісною характеристикою частки є її розмір, тобто відношення номінальної вартості частки до розміру статутного капіталу. Розмір частки зазначається у відсотках (або дробах) і визначає обсяг корпоративних прав та обов'язків кожного з учасників, ступінь їх корпоративного контролю за діяльністю товариства» [4, с. 42]. На погляд В. М. Кравчука, «очевидно, що частка в статутному капіталі не має ознак речі. <...>

Не є вона і грошима. <...> Частку в статутному капіталі можна віднести до категорії майнового права. При цьому слід врахувати, що право участі в товаристві за ЦК України є окремим правом, а тому його слід розглядати окремо» [4, с. 41]. З думкою про те, що частка в статутному капіталі є майновим правом, не можна повністю погодитися. Вбачається, що майновим правом можна вважати право учасника на частку, а не саму частку як об'єкт цього майнового права.

О. А. Воловик частку учасника у статутному капіталі (акцію) визначає як обсяг корпоративних прав учасника в ідеальному виразі відповідно до номіналу вартості його внеску, коли за абсолютну величину корпоративних прав, пропорційну номінальному розміру статутного капіталу, береться одиниця або 100 % [12, с. 66]. Видається, що корпоративні права є похідними від прав особи на частку в статутному капіталі ТОВ. Особа, яка має права на частку в статутному капіталі ТОВ, має й корпоративні права, якщо вона стає учасником ТОВ. Підтвердженням цього є положення ч. 2 ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника – фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без урахування голосів учасника, який виключається. Якщо частка такого учасника у статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без урахування голосів цього учасника.

У цьому аспекті викликає науковий інтерес позиція А. В. Смітюх, згідно з якою частка має яскраво виражену інвестиційну специфіку, вона, на відміну від багатьох інших об'єктів прав, не існує поза інвестиційною діяльністю. Частка як об'єкт прав виникає у зв'язку з тим, що певна особа передає оборотоздатне майно як внесок у власність товариства (у категоріях інвестиційного права – інвестицію) і, відповідно, втрачає право власності на таке майно. Натомість така особа набуває право власності на певний оборотоздатний еквівалент – частку, який стає субститутом, заміником внеску (у категоріях інвестиційного права – об'єктом інвес-

тування). Частка не є окремим майновим правом, сукупністю корпоративних прав або корпоративних прав і обов'язків, вона є лише оборотоздатним субстратом корпоративних прав *sui generis*. Корпоративні права йдуть за часткою: той і тільки той, хто є власником частки, має корпоративні права і, відповідно, статус учасника товариства [6, с. 92].

І. В. Спасибо-Фатеева вказує, що, маючи значення критерію, частка в статутному капіталі зумовлює вартість вимог до ТОВ у разі виходу учасника з нього, або звернення стягнення на частку, або спадкування частки. Тобто в обороті перебуває частка в статутному капіталі як така (вона є предметом, наприклад, договору купівлі-продажу), але одночасно вона «втягує в оборот» і певні засоби, які дорівнюють вартості майна, пропорційної цій частці. Наприклад, у разі здійснення виплат учаснику, який вийшов із господарського товариства, а також у разі виплати кредиторам, спадкоємцям. Виходить, що правова природа частки в статутному/складеному капіталі ускладнена порівняно із самим статутним капіталом. Частка оборотоздатна, і це її принципово відрізняє від статутного/складеного капіталу. Проте одночасно вона зберігає свій «родовід», не втрачає зв'язку зі статутним/складеним капіталом, і це позначається на ній як виразнику співвідношення зі статутним/складеним капіталом і з майном господарського товариства [7, с. 405-406]. Далі І. В. Спасибо-Фатеева наголошує, що ще однією специфічною рисою частки в статутному/складеному капіталі є її тісний зв'язок з учасником, якому вона належить, аж до виникнення в останнього немайнового права на участь у товаристві, обумовленого правом на частку в його статутному/складеному капіталі... Частка в статутному капіталі фігурує і в іншому ракурсі – як визначник не менш важливих для учасника господарського товариства прав – стосовно його участі в управлінні цим товариством [7, с. 407].

Водночас частка в статутному капіталі ТОВ є специфічним об'єктом права. С. І. Шимон розглядає частку в статутному капіталі товариства як цілісний майновий нематеріальний об'єкт (ідеальну річ), який об'єднує сукупність майнових (зобов'язальних) прав. «Внутрішні» правовідносини, в межах яких відбувається здійснення прав на частку, підпорядковуються нормам корпоративного права. У цих правовідносинах права на частку є елементами змісту. До «зовнішніх» правовідносин, де частка у товаристві є об'єктом і відчужується, застосовуються норми про відчуження речей та відступлення майнових прав [13, с. 366].

С. Д. Могілевський умовно виділяє чотири основні концепції правової природи частки учасника у статутному капіталі ТОВ: 1) речово-правова концепція правової природи частки. «Частка» – це частина чого-небудь, якщо виходити з того, що статутний капітал господарського товариства визначається як грошовий вираз вартості майна, яке повинна мати юридична особа під час його створення; 2) зобов'язально-правова концепція правової природи частки, прихильники якої виходять із того, що, роблячи внесок до статутного капіталу товариства, що засновується, засновник втрачає свою власність і в якості «компенсації» отримує зобов'язальні права (права вимоги) щодо юридичної особи, які посвідчуються часткою; 3) майново-правова концепція правової природи частки, яка базується на розумінні частки в статутному капіталі товариства як сукупності майнових прав учасника; 4) корпоративно-правова (комплексно-правова) концепція правової природи частки, за якою частка – це комплекс майнових і немайнових прав та обов'язків учасника товариства стосовно інших учасників і самого товариства [14, с. 36-41]. Як бачимо, в юридичній літературі відсутня єдність наукових поглядів на правову природу частки в статутному капіталі ТОВ.

У судовій практиці трапляється підхід щодо визначення сутності частки в статутному капіталі ТОВ через поняття майна. У постанові Вищого господарського суду України від 19 листопада 2015 р. в судовій справі № 925/2212/14 зазначається, що частка у статутному капіталі товариства у розумінні положення частини 1 статті 190 Цивільного кодексу України є майном з особливим правовим режимом, оскільки з набуттям права власності на неї особа набуває корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю, а з припиненням права власності на частку – втрачає корпоративні права [15].

Р. С. Фатхутдинов частку в статутному капіталі ТОВ визначає як різновид права участі, яке являє собою суб'єктивне право на участь в організації діяльності товариства і складається з єдиного і неподільного комплексу правомочностей учасника товариства [8, с. 33].

Разом із тим судова практика розрізняє момент виникнення права на участь у ТОВ і момент виникнення у такої особи права власності на частку в статутному капіталі ТОВ. Зокрема, в постанові Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2017 р. в судовій справі № 905/146/17 зазначається, що «зі змісту наявних у матеріалах справи документів, поданих сторонами спору на підтвер-

дження своїх вимог та заперечень, вбачається, що позивач наголошував на тому, що він, як єдиний учасник відповідача в особі належно уповноваженого представника, участі у зборах не брав, протоколів та/або додатків до нього та/або реєстрів не підписував, усі дії щодо виключення його зі складу учасників товариства не відповідають закону та виконані ОСОБА_9 одноособово. <...> Вирішуючи спір, суди попередніх інстанцій належним чином не перевірили доводів позивача щодо перебування Тіффані Ніколь Браун за межами території України, що унеможливило її присутність та прийняття рішень на загальних зборах учасників відповідача. Внаслідок відсутності у матеріалах справи доказів на спростування доводів позивача висновки судів попередніх інстанцій про прийняття загальними зборами оспорюваних рішень із дотриманням процедури проведення загальних зборів та, відповідно, наявності повноважень у ОСОБА_9 на підписання протоколу таких зборів, є сумнівними. При цьому суд першої інстанції правильно вказав, що право безпосередньої участі у товаристві з обмеженою відповідальністю третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства. Право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку у статутному капіталі не відбувається» [16].

Аналогічний підхід застосовано Вищим господарським судом України й у прийнятті постанови від 04 травня 2016 р. у судовій справі № 917/1252/15: «відхиляючи доводи позивача про відсутність кворуму під час проведення 26.11.2013 загальних зборів, суди виходили з того, що на час проведення спірних зборів позивач вже подав заяву про вихід зі складу учасників, а на зборах згідно з протоколом від 26.11.2013 № 26/11-13 були присутні позивач, ОСОБА_7 та ОСОБА_9. Стосовно всіх питань порядку денного були прийняті рішення «за, одногослосно». За встановлених обставин щодо того, що ОСОБА_7 має 50 % голосів та ОСОБА_9 – 50 % голосів (відповідно до заяви ОСОБА_8 про передачу частки ОСОБА_9), суди дійшли висновку, що рішення на зборах учасників ПСП «Ярина», які відбулися 26.11.2013, були прийняті за наявності кворуму. Колегія суддів не може погодитися з такими висновками судів з огляду на те, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом, а право безпосередньої участі у товаристві третя особа набуває тільки з моменту вступу

до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства» [17].

Висновки.

Таким чином, частка в статутному капіталі ТОВ не збігається з поняттям «корпоративні права» чи «майнові права», не є вона й річчю, проте є оборотоздатним об'єктом права, а право на частку в статутному капіталі ТОВ є майновим правом. Корпоративні права є похідними від права учасника на частку в статутному капіталі ТОВ. Частка в статутному капіталі ТОВ – це частина статутного капіталу ТОВ, яка виражена у вартісному еквіваленті у співвідношенні до статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка у разі переходу від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 13. Ст. 69.
3. Пелипенко Е. С. Соотношение понятий «корпоративные права», «доля в уставном капитале» и «имущественные права». Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 21-22 листопада 2014 р. Дніпропетровськ: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2014. С. 128–129.
4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2009. 430 с.
5. Скрябин С. В. Доля в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственнос-

тью как имущество: некоторые вопросы теории и практики по законодательству Республики Казахстан. Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2016. № 2. С. 88–95.

6. Смітюх А. В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. Правова держава. 2015. № 19. С. 89–94.

7. Спасибо-Фатеева И. В. Доля в уставном капитале хозяйственного общества как объект права и ее соотношение с уставным капиталом, имуществом и корпоративными правами. Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. пр. Харків: Золоті сторінки, 2012. С. 401-413.

8. Фатхутдинов Р. С. Правовые проблемы уступки доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2009. 205 с.

9. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 213 с.

10. Кравчук В. Вклади статутного капіталу господарського товариства. Право України. 2007. № 7. С. 57–61.

11. Хорт Ю. В. Функції статутного капіталу за законодавством України. Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 46. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. С. 326–332.

12. Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: дис. канд. юрид. наук: 12.00. Луганськ, 2004. 206 с.

13. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

14. Могилевский С. Д. Общество с ограниченной ответственностью: законодательство и практика его применения. Москва: Статут, 2010. 421 с.

15. Постанова Вищого господарського суду України від 19 листопада 2015 р., судова справа № 925/2212/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53732789> (дата звернення: 24.12.2018).

16. Постанова Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2017 р., судова справа № 905/146/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69666678> (дата звернення: 25.12.2018).

17. Постанова Вищого господарського суду України від 04 травня 2016 р., судова справа № 917/1252/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57537650> (дата звернення: 25.12.2018).

В статтє сформулировано поняття и определена правовая природа доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью. Автором доказано, что доля в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью является объектом права, а само право на долю в уставном капитале является имущественным. Обосновано, что момент возникновения права на участие в управлении обществом не совпадает с моментом приобретения права собственности на долю в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, уставный капитал, доля в уставном капитале, корпоративные права, имущественные права, право на участие в управлении обществом.

The author of the article has formulated the concept and has defined the legal nature of the share in the charter capital of a limited liability company. The author has proved that the share in the charter capital of a limited liability company is the object of law, and the right to the share in the charter capital is the property right. It has been substantiated that the commencement to participate in the management of a company does not coincide with the moment of acquiring the right of ownership to the share in the charter capital of a limited liability company.

Key words: limited liability company, charter capital, share in the charter capital, corporate rights, property rights, right to participate in the management of a company.

